

MAKALE / ARTICLE:

SAVUNMACI-SALDIRGAN REALİZM AYRIMINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN ANALYSIS WITHIN THE DISTINCTION BETWEEN DEFENSIVE AND OFFENSIVE REALISM ON TURKISH FOREIGN POLICY

Orhan BATTIR*

ÖZET

Bu çalışmada, geleneksel Türk dış politikasının temel anlayışı ve karakteri ile son dönem dış politika yaklaşımlarının savunmacı realizm ve saldırgan realizm teorileri üzerinden karşılaştırması yapılmıştır. Realizm teorisi içinde ele alınan savunmacı realist anlayış daha çok statükoyu korumayı amaç edinmiş ve devletlerin kendi güvenliklerini sağlamalarının öncelikli hedef olduğunu savunmuştur. Diğer taraftan saldırgan realizm anlayışı bir güç arayışı içine girerken aynı zamanda statükoyu değiştirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde 2000'li yıllara kadar Türkiye'nin izlediği dış politikanın daha çok savunmacı bir anlayışla yürütüldüğü görülmektedir. Fakat son dönemde çoğu alanda savunmacı eğilim devam ederken, özellikle ulusal güvenlik tehdidi içeren bazı alanlarda ise saldırgan bir pozisyona kaydığını söylemek mümkündür. Bu çalışmada son dönemde izlenen Türk dış politikasının savunmacı mı - saldırgan mı, yoksa bir dengede mi olduğu konusu irdelenmiş; dış politikayı etkileyen bölgesel ya da küresel gelişmeler ve bu gelişmelerin doğrudan ya da dolaylı aktörü/tafı durumundaki ülkeler karşısında Türkiye'nin nasıl bir dış politikayla süreçleri yönettiği örneklerle incelenmiştir. Türkiye'nin savunmacı-saldırgan realizm ayrımında dış politikasının analizi yapılırken TSK'nın sınır ötesi operasyonlarının sonuçlarından da faydalanılmıştır. Çalışmada, genel olarak son dönemde Türk dış politikasında yaşanan değişim ve dönüşümlere değinilmiş, neorealizm teorisi içinde ortaya çıkan savunmacı ve saldırgan realist teoriler çerçevesinde değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politikada Değişim; Savunmacı Realizm; Saldırgan Realizm; Türk Dış Politikası.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.
E-posta: obattir@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6856-8351.

ABSTRACT

In this study, a comparison of the basic concepts of traditional Turkish foreign policy with the new foreign policy approaches that have been determined recently has been made through defensive realism and offensive realism theories. The defensive realist approach, which is taken up within the theory of realism, mostly aims to protect the status quo and argues that it is the primary goal of states to ensure their own security. On the other hand, while the offensive understanding of realism was in search of power, it also aimed to change the status quo. When considered in this context more defensive foreign policy pursued by Turkey until the 2000s shows that an approach executed. However, it is possible to say that while the defensive tendency has continued in many areas especially in the recent period, it has moved to an offensive position especially in some areas containing national security threat. In this study, it has been analyzed whether Turkish foreign policy, which has been followed recently, is defensive or offensive or in balance. regional and global developments affecting foreign policy and the development of direct or indirect actor / opposite side of the case of countries that have been examined with examples how to manage a process of Turkey's foreign policy. Analysis of Turkey's defensive-offensive realism in foreign policy has benefited from the results of distinction while cross-border operations of the Turkish Armed Forces. In this study, the changes and transformations in Turkish foreign policy in general have been mentioned, and evaluations have been made within the framework of defensive and offensive realist theories emerging within the theory of neorealism. In this study, the changes and transformations in Turkish foreign policy in general have been mentioned, and evaluations have been made within the framework of defensive and offensive realist theories emerging within the theory of neorealism.

Keywords: Change in Foreign Policy; Defensive Realism; Offensive Realism; Turkish Foreign Policy.

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeninde yerini almaya çalışan Türkiye'nin, kimilerine göre tek kutuplu hale dönüşen kimilerine göre de hâlâ çok kutuplu olan uluslararası sistemde yaşanan gelişmelere bağlı olarak dış politikasını adeta güncellemeye ve yeniden şekillendirmeye çalıştığı görülmektedir. Soğuk Savaş sonrasında ilk yıllarında Türkiye'de yaşanan iç politika krizleri, ardı ardına kısa ömürlü ve bir çoğu başarısız koalisyon hükümetlerinin kurulmasıyla sonuçlanmış, dolayısıyla -iç politikadan ayrı düşünülemeden- dış politikada dinamik ve etkin bir yol izlenmesi mümkün olmamıştır. Koalisyonları oluşturan siyasi partiler arasındaki uyumsuzluk ve anlaşmazlıklar sadece iç politikada etkisini göstermekle kalmamış, kaçınılmaz olarak dış politikaya da yansımıştır. Bu durum da statükoyu korumaya yönelik dış politika uygulamalarını beraberinde getirmiş ve güvenlik eksenli dış politika araçlarının sahada kalmasını sağlamıştır. İç politikada yaşanan krizler sonrasında 2002'de erken genel seçime gidilmiş ve seçim sonucunda Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Türkiye'de tek başına iktidara gelmiştir. İç siyaset açısından önemli bir değişimi ifade eden bu sonuçlardan sonra, benzer bir değişim dış politika alanında da kendini

göstermiştir. 1990'lı yıllarda iş başına gelen hükümetlerin statükoyu korumaya yönelik dış politika adımlarının aksine yeni dönemde, büyük ölçüde Turgut Özal döneminin çok boyutlu dış politika arayışını anımsatan çizgiye doğru bir yönelim yaşanmıştır. İlk AK Parti hükümetinin Özal döneminin dış politika anlayışına benzer bir politika izlemeyi, öncelikle komşular olmak üzere, tüm ülkelerle -siyasi, ekonomik, güvenlik vs.- her alanda ilişkilerini geliştirmeyi amaç edindiği görülmüştür (İnat ve Duran, 2006, s. 15-16). Bu dönemde hem içerde hem de uluslararası toplumla ilişkilerde ekonomik, politik, güvenlik vs. alanlarda yerleşik sorunların etkileşim alanlarındaki tüm aktörlerle uzlaşa ve iş birliği çerçevesinde, yeni ve farklı açılımlarla çözümlü yoluna gidilmiştir.

Ülkelerin -her alanda olduğu gibi- dış politikalarının belirlenmesinde de fayda-maliyet hesabı yapılması esastır. Dış politikada temel amaç, uluslararası sistemde edilgen değil etken aktör olmayı başararak kendi çıkarlarını maksimize etmek olmalıdır. Bu çıkarlar tartışmasız ekonomi, güç ve güvenlik temelli çıkarlardır. Robert Gilpin'e göre her ülke uluslararası sistem üzerinde söz sahibi olmayı arzu eder ve sistemi kendi çıkarları için yönlendirmeyi hedef edinir (Gilpin, 1981, s. 50-52). Modern dünyada ulusal güvenliğin dar kapsamlı bakış açısı yerine özellikle ekonomik rekabet/savaş ön plana çıkmış ve bütün ülkelerin/toplumların güç algılarının merkezine oturmuştur. Geline bu durum başarı sayılmasına rağmen, ülkeler arası rekabet ve savaş yerine, dünya kaynaklarının orantılı kullanılması, uluslararası işbirliği, ekonomik büyümenin önemi gibi konular hâlâ tartışılmaktadır. Bu bağlamda ekonomik alanda karşılıklı dayanışma ve işbirlikleri, ülkeler arasında yaşanan rekabeti ve çıkar çatışmalarını yok etmeye yetmemiştir (Gilpin, 1981, s. 219-222). Birçok realist tarafından ihmal edilmesine rağmen ülkeler arası çatışmacı ortamın ve savaşın nedenlerinin analizinde en önemli katkıyı realist teori kapsamında ortaya çıkan savunmacı ve saldırgan realist teorilerin sunduğu söylenebilir (Evera, 1999, s. 117- 119).

Neorealistler ve neoklasik realistler arasında uluslararası sisteme hakim olan anarşinin yapısı ve aktörleri üzerine yapılan farklı yorumlar ve analizler disiplin içerisinde; anarşinin hegemon güçlerin dış politikasını nasıl yönlendirdiğine dair yeni bir tartışmayı ortaya çıkarmıştır. Neo realizm-neoklasik realizm ayrımı içinde bu tartışma "savunmacı" (defensive) ve "saldırgan" (offensive) kavramları ile ifade edilen farklı yaklaşımlardan kaynaklanır. Savunmacı anlayışa göre, anarşi hegemon güçlere -fırsatlar sunsa da- her zaman yayılcı politikalar dayatmaz. Güç bir amaç olarak değil güvenliğin tesisi için bir araç olarak görülür. Devletlerin önceliği güvenliklerini sağlamaktır ve bunun için istikrar ve denge arayışı içerisindeyler. Güçler

dengesi ve bu dengenin uluslararası istikrarın ve barışın tesisindeki rolü merkezdedir. Saldırgan anlayışa göre ise devletler güç dengesi yerine hegemonya arayışındadır ve daima yayılcı politikalar benimsemek durumundadır (Ateş, 2008, s. 52-54). Bu çerçevede savunmacı anlayışın gücü mevcut barış ortamının korunması için bir araç ve denge unsuru olarak, saldırgan anlayışın ise -güvenliği/ni sağlama adına- hâkimiyet/etki alanını büyütmek için bir amaç ve asli unsur olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Savunmacı anlayış denge arayışı içerisinde ve iş birliğine açık iken saldırgan anlayış sahip olma ve kontrol altına alma eğilimindedir.

Neorealist Kenneth Waltz, demokrasinin giderek yaygınlaşmasını dikkate alarak, ülke yönetimlerinin demokratikleşmesiyle artık hükümetlerin halka karşı daha fazla sorumluluk sahibi olduğunu ifade etmiştir. Böyle bir sorumluluk artışı da devletler arasındaki sorunların işbirliği ve uzlaşıyla çözülebilmesini zorlaştırmaktadır. Çünkü demokratik hükümetler de diğer devletler gibi varlıklarını ve çıkarlarını korumak üzere dış politika yürütmek isterler. Diğer taraftan devletler arasında artan karşılıklı bağımlılık ilişkisi aralarında iletişimin artmasına neden olacağı ve bunun sonucunda da barış ve huzur ortamının devam etmesine katkı sunacağı varsayılır. Bu bağlamda zamanla karşılıklı bağımlılık devletlerin birbirine entegre olmasını sağlayabilir. Uluslararası sisteme bakıldığında ise bağımsız devletlerin bağımlı devletlere oranla daha özgün bir dış politika izlediğini söylemek mümkündür. Demokratik hükümetlerin aralarında gelişen karşılıklı bağımlılığın artmasının uluslararası barışa daha fazla katkı sağlayacağı düşünülse de, uluslararası politikanın doğası gereği bu düşüncenin her zaman olumlu sonuçlar doğuracağı söylenemez (Waltz, 2000, s. 10-11). Bunun nedeni demokratikleşmeyle artan sorumluluklarından dolayı hükümetlerin pazarlık alanının daralmasıdır. Ancak artan karşılıklı bağımlılığın bu daraltıcı etkiyi belirli ölçüde esnettiği de söylenebilir.

Demokratik hükümetlerin daha barışçıl ve savunmacı politikalar izlediği varsayımı Türkiye üzerinden değerlendirildiğinde, savunmacı ve saldırgan realizm ayrımı son dönem Türk dış politikası analizi için önem arz eder. Türk dış politikasında son döneme gelene kadar genel anlamda statükoculuk ve savunmacı realizm anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Zaman zaman saldırgan realist uygulamalar görülse de önemli bir aktivizm ortaya konduğu söylenemez. Genel anlamda Türk dış politikasının, uzunca bir dönem, değişen koşullara uyum sağlama konusunda başarılı olduğunu söylemek de hayli zordur. Bu çalışmada, 2000'li yıllara kadar olan Türk dış politikasının realist teori bağlamında daha çok statükocu ve savunmacı

anlayışla oluşturulduğu örneklerle ortaya konmakta, 2000'li yılların başından itibaren ise konjonktüre, etkileşim alanlarına ve değişen bölgesel ve küresel koşullara göre bazen saldırgan bazen de savunmacı realist yaklaşımların öne çıktığı yeni bir dış politika karakterinin oluştuğuna dikkat çekilmektedir.

Teorik çerçevede kurgulanan bu çalışmada ilk olarak neorealizm kapsamında savunmacı (defensive) ve saldırgan (offensive) realizm kavramları tanımlanmış ve aralarındaki farklılıklara kısaca değinilmiştir. Devamında ise Soğuk Savaş sonrası (1990-2000 arası) Türk dış politikasının savunmacı realizm anlayışı analiz edilerek son dönem (2000-2020) Türk dış politikasında savunmacı-saldırgan realizm ayrımı; Türkiye'nin dahil olduğu küresel ve bölgesel olaylar ile bu süreçte yoğun etkileşim içerisinde olduğu devletler üzerinden izah edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Türk dış politikasında kaydedilen dönüşümün algılar, eylemler ve reel politik çıktıları bakımından eskiye nazaran çok daha etkin bir görünümü beraberinde getirdiği değerlendirilmektedir.

2. SAVUNMACI REALİZM ve SALDIRGAN REALİZM AYRIMI

2.1. Savunmacı (Defensive) Realizm

Savunmacı realizm neorealizmin içinde ortaya çıkmasına rağmen bazı farklı özellikler içermektedir. Neorealizmde olduğu gibi savunmacı realizmde de uluslararası sistemde -temel aktör durumundaki- devletlerin anarşik ortamda varlığını sürdürdüğü kabul edilmektedir. Savunmacılara göre en önemli sorun güvenliğin sağlanmasıdır. Neorealizm ile savunmacı realizm arasında üç önemli fark bulunmaktadır: Birincisi, neorealizm devletin anarşik ortamdaki davranışlarını, birçok aktörü devreye sokarak açıklamaya çalışırken savunmacı realizm ise bunun sadece rasyonel bir seçimle olabileceğini ifade eder. İkincisi, savunmacı realizm, bir araç olarak savunmacı-saldırgan dengesini sağlamaya katkı sunar. Üçüncüsü de savunmacı realistlere göre devletler bir güç arayışında değil statükoyu yani mevcut durumu koruma eğiliminde olurlar (Elman, 2007, s. 17). Savunmacı realizmde temel konu devletlerin güvenliğidir ve güvenlik algısıyla gerçekleşen eylemlerin desteklenmesi söz konusudur. Bu minvalde savunmacı anlayışta devletlerin ilk ve öncelikli görevi güvenliklerini sağlamak olmalıdır. Ancak devletler kendilerini güvende gördükleri zaman uluslararası barış ve istikrarın sağlanabileceği düşünülür (Ateş, 2008, s. 53). Sonuç olarak savunmacı realist yaklaşım, saldırgan realistlerin aksine, büyük güçlerin -her zaman değil- bazen yayılcı

politikalara yöneldiğini, birinci önceliği güvenlik olan devletlerin güvenlik arayışı içerisinde hareket ettiğini ve buna bağlı olarak da denge aradıklarını iddia etmektedir.

2.2. Saldırgan (Offensive) Realizm

John Mearsheimer gibi saldırgan realistler, uluslararası sistemin anarşik yapıda oluştuğunu iddia etmektedirler. Onlara göre anarşik ortamda devletler güvenliğini sağlamak için gücünü mümkün olan en üst düzeye çıkarmalıdır. Saldırgan realizme göre devletler arasındaki rekabet ortamında, coğrafi, teknolojik üstünlükler ya da eşitsizlikler nedeniyle bugün zor görünse bile, bir “dost” devletin gelecekte bir “düşman” devlet olmayacağını garanti yoktur. Bu nedenle, devletler güvenliklerinden emin olmalı ve diğer devletlerin artan güç kapasitelerini şüphe ile izlemelidir. Bu belirsizlik göz önüne alındığında, devletler genellikle güçlerini artırmaya yönelmekte ve anarşi durumunda hayatta kalmak için diğerlerini zayıflatmaya çalışmaktadırlar. Saldırgan realistler, devletlerin genişleme ve hayatta kalmanın en önemli unsuru olan saldırgan bir dış politika için güce ihtiyaç duyduklarına inanırken, savunmacı realistler devletlerin tehditler karşısında hayatta kalmak için güç dengesiyle hareket etmesi gerektiğini düşünmektedirler. Mearsheimer, “The Tragedy of Great Power Politics” isimli eserinde büyük güçlerin birbirlerine karşı nasıl davrandıklarına dair bir dizi argüman ortaya koymakta ve onların birbirlerine karşı nasıl güç kazanma yolları aradıklarını vurgulamaktadır. Aynı zamanda çatışmayı olası kılan koşullar üzerinde duran Mearsheimer, bu durumu hegemon güçlerin içinde olduğu çok kutuplu sistemin iki kutuplu sisteme göre daha tehlikeli olduğu şeklinde özetlemektedir (Mearsheimer, 2001, s. 32).

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI (1990-2000 arası) TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SAVUNMACI REALİZM ANLAYIŞI

Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında da Türk dış politikası realist perspektiften incelediğinde, geleneksel savunmacı duruşun değişmediği görülmektedir. Bununla birlikte etkileşim alanları açısından bir genişleme sürecine girildiği açıktır. 1990’larda Türk dış politikasının dönüşümünde iki önemli gelişme etkili olmuştur. Bunlardan ilki, bölgesel düzeyde Birinci Körfez Savaşı (1990-1991) sonrasında Türkiye-İrak sınırında yaşanan gelişmeler, ikincisi de hem Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsız olan Türkî Cumhuriyetler hem de Balkanlar’la ilişkilerin geliştirilerek potansiyel etkileşim alanlarının genişletilmesine yönelik adımlardır.

Türkiye'nin Birinci Körfez Savaşı'ndaki pozisyonu Türk dış politikası açısından değerlendirildiğinde geleneksel yaklaşımlarda bir kırılmanın olduğu söylenebilir. Soğuk Savaş sonrası oluşan konjonktürde Türkiye ABD ve Avrupa ile ilişkilerini geliştirilerek güvenilir bir müttefik olduğunu ortaya koymaya ve proaktif bir dış politika yürüterek BM ile uyumlu politikaları hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu olumlu girişimlere rağmen Körfez Savaşı'nda Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmeler orta ve uzun vadede Türkiye için üç önemli problemi beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki; bu bölgeden Türkiye'ye gelen çok sayıda sığınmacı ve buna bağlı sosyo-ekonomik ve politik sorunlardır. İkincisi; bu savaşın sonucu olarak Kuzey Irak'ta ABD'nin desteğiyle ortaya çıkan Kürt yönetiminin güçlendirilmesi ve bunun da ilerleyen süreçte Türkiye'ye karşı bir tehdit haline dönüşmesidir. Üçüncüsü; Irak'ta oluşan siyasi istikrarsızlık terör örgütü PKK'nın bölgedeki faaliyetlerini genişletmesine yol açmış ve bu durum da Türkiye için güvenlik tehdidinin artmasına neden olmuştur (Turan, 2012, s. 195-196). Körfez Savaşı sonrasında bölgede oluşan ve ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanan yapılarla mücadele edebilmek için öncelikle uluslararası desteğe ihtiyaç olduğu, bu desteğin de ancak küresel bir güç olan ABD ile ve BM, NATO, AB gibi örgütlerle işbirliği yapılarak sağlanabileceği düşüncesi o dönemin Türk dış politikasına hakim olmuştur. Bu çerçevede atılan adımlar Türkiye'nin bölgesinde bir güvenlik arayışında olduğunu ve dış politikada savunmacı realizm anlayışının ilkelerini benimsediğini göstermektedir.

Türkiye, bu savaşta Saddam'a karşı oluşturulan koalisyonun yanında olmuş, Çöl Fırtınası Harekâtı'nda bazı askeri üslerini ABD'nin kullanmasına izin vermiştir. Savaş sırasında BM'nin Irak'a yönelik koyduğu ambargo kararlarına da iştirak etmiştir. Tüm bu gelişmelerin Türkiye'nin dış politikası üzerinde olduğu kadar iç politikası ve ekonomisi üzerindeki etkileri de büyük olmuştur. Türkiye savaştan önemli avantajlar elde etme beklentisiyle hareket etmiş ancak umduğunu bulamamıştır. Üstelik BM tarafından Irak'a uygulanan ambargo nedeniyle ekonomik ve ticari alanda çok büyük zarara uğramıştır. Aynı şekilde ABD ile geliştirilen ilişkiler de Türkiye lehine olumlu kazanımlar getirmemiştir (Arı, 2007, s. 112). Ancak burada Türkiye'nin bölge güvenliği için tehdit olarak görülen Saddam rejimi karşısında koalisyon birlikleriyle birlikte hareket ederken aslında kendi güvenliğini sağlamayı öncelendiği görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin dış politikada izlediği yolun daha çok savunmacı realist anlayışın temelini oluşturan güvenlik arayışına yakın olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Diğer taraftan 1990'ların ilk yıllarında Yugoslavya'da yaşanan iç çatışmalarda ve bu ülkenin dağılma sürecinde Türkiye, Balkanlar'da barış ve güvenliğin sürdürülebilmesinin yollarını

aramıştır. BM, AGİT ve NATO kapsamında girişimlerde bulunarak bu bölgede yeniden barış ve istikrarın sağlanmasına katkı sunmaya çalışmıştır. Yine bu dönemde Balkan ülkeleri ve Türk Cumhuriyetlerle, başta güvenlik konuları olmak üzere, birçok alanda işbirliği ve dostluk antlaşmaları yapılmıştır. Bu dönemde Türk dış politikasında küresel çıkarılardan ziyade bölgesel ve ulusal çıkarların hakim olduğu bir anlayışın ön plana çıktığı ve Batı ile Doğu arasında bir denge arayışı içerisinde olduğu görülmektedir (Ege, 2008, s. 332).

Dış politika bağlamında Türk-Yunan ilişkileri ele alındığında ise 1980'lerin ve 1990'ların pek çok krize sahne olduğu görülmektedir. İlk kriz Türkiye ve Yunanistan arasında 1987'de yaşanmış ve iki ülkenin savaşa girmesine ramak kalmıştır. Bu krizin nedeni, Yunanistan'ın 1976'da imzalanan Bern Antlaşmasını ihlal ederek Kuzey Ege'de petrol arama girişiminde bulunmak istemesi olmuştur. Türkiye Yunanistan'ın bu girişimine karşılık Sismik-1 gemisini, savaş gemileri kontrolünde Kuzey Ege'ye göndermiştir. ABD ve İngiltere'nin araya girmesi ve her iki ülkenin de savaşın getireceği olumsuzlukları göz önünde bulundurmaları sonucunda kriz sonlandırılmıştır. 1987'nin Mart'ında yaşanan bu kriz iki ülkenin liderlerini de ilişkilerini yeniden gözden geçirmek durumunda bırakmıştır. Dönemin liderleri Özal ve Papandreu, iki ülke arasındaki problemlerin aşılması için ikili görüşmeler yapmış ve ılımlı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. 1988'de Özal ve Papandreu İsviçre'nin Davos şehrinde görüşerek sorunları çözmek için önemli kararlara imza atmışlardır (Karadeli, 2012, s. 160-164). 1996'daki Kardak krizi de, Türkiye ve Yunanistan'ın Ege Denizi üzerinde uzun yıllardır süre gelen egemenlik hakları tartışmalarının alevlenmesine neden olmuş, iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Yaşanan bu kriz de ABD'nin arabuluculuğuyla savaşa dönüşmeden diplomatik girişimlerle çözülmeye çalışılmıştır. Türkiye-Yunanistan ilişkileri bunların dışında da yine Ege Denizi ve Kıbrıs sorunları nedeniyle sık sık gerilimlere sahne olmuştur. İki tarafın da sorunlara yaklaşımının temelinde ulusal güvenliklerini sağlama düşüncesinin yattığı açıktır. Bu bağlamda iki ülke arasında yaşanan olaylara bağlı olarak öncelikle savunmacı anlayışı ön plana çıkaran bir dış politika benimsendiği söylenebilir. Bu süreçte yeni bir güç arayışından ziyade mevcut durumu yani statükoyu korumaya yönelik girişimlerin ön planda olduğu görülmektedir.

2000'li yıllara kadar Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası ise özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ile olan ilişkilerin gölgesinde şekillenmiştir. Bu dönemde Türk dış politikasının ana eksenini Batı ve ABD ile ilişkileri koruma üzerine oturduğu için Türkiye bölge üzerinde çok fazla etkili olamamıştır. Türkiye, ABD'nin bölge üzerindeki çıkarları ile çatışan hedeflerini bu dönemde gerçekleştirme imkânı bulamamış, bölgedeki istikrarsızlığın ve çatışma

ortamının -coğrafi yakınlığına bağlı olarak- ulusal güvenliğine yönelik içerdiği tehditler karşısında dış politikasında daha çok savunmacı yaklaşımlar sergilemiştir.

Ankara Antlaşması'nın 1964'te yürürlüğe girmesi ile birlikte Avrupa Topluluğu (AT) ile ortaklık ilişkisi kuran Türkiye, 14 Nisan 1987'de, o dönem hükümetin benimsediği dışa entegre olma politikalarının gerektirdiği yapısal dönüşüm için destek alabilmek amacıyla ve Yunanistan'ın Birliğe üye olmasının oluşturduğu havayla AT'ye tam üyelik için başvurmuştur. Avrupa Komisyonu'nun 1989'da, Türkiye'nin üyeliğe uygun olduğunu ancak siyasi ve ekonomik gerekçelerle müzakerelerin başlamasının mümkün olmadığını ifade eden bir rapor düzenlemesinden itibaren Türkiye-AB ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Daha sonraki süreçte Türkiye, Lüksemburg Zirvesi (1997) ile diğer aday ülkelerden ayrı bir kategoriye alınmış ve katılım sürecinden dışlanmıştır. Sonrasında Helsinki Zirvesi (1999) ile yeniden adaylık statüsü verilmiştir (Açıkmeşe, 2008, s. 439). Helsinki Zirvesi'nden sonra Türkiye'nin demokratikleşme çabaları ve Birliğe uyum yolundaki girişimleri özellikle 2005'e kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. AB'ye üye olma hedefiyle gerçekleştirmiş olduğu reformlarla birlikte Türkiye'nin daha aktif bir dış politika benimsediği görülmüştür. Bu aktif dış politika nedeniyle Türk dış politikasının savunmacı anlayıştan yavaş yavaş uzaklaşarak saldırgan anlayışa doğru evrildiği söylenebilir.

Bu dönemde Türk dış politikasında bir diğer sorun alanı Türkiye-Ermenistan ilişkileridir. 1990'ların başında bu ülkenin Azerbaycan'la yaşadığı Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle, zaten uzunca bir süredir olumlu seyretmekten uzak olan ilişkilerin tamamen koptuğu görülmektedir. Yaşanan krizlerden sonra Ermeni diasporası Türkiye aleyhine girişimlerini artırmıştır. İki ülke arasında ilişkilerin normalleştirilmesi ve yaşanan krizlerin giderilmesi amacıyla 2001'de Cenevre'de Türk-Ermeni Barış Komisyonu oluşturulmuş ancak gerek ilişkilerin seyrinde gerekse krizlerin çözümü konusunda kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır (Aydın, 2007, s. 321). Halihazırda Türkiye-Ermenistan ilişkileri sözde Ermeni soykırımı ve Dağlık Karabağ gibi bazı meseleler yüzünden stabil bırakılarak mevcut durum korunmaya çalışılmaktadır. Bu ülkeyle ilişkilerin Türk dış politikası açısından savunmacı anlayışın hakim olduğu bir seviyede kaldığı söylenebilir.

Bu dönemde bir diğer sorun alanı durumundaki Türkiye-Suriye ilişkileri kapsamında ilk kriz 1998'de PKK terör örgütü liderinin Şam'da korunduğunun ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Yine su meselesi yüzünden çıkan krizler ilişkileri zaman zaman germiş ve kopma noktasına

getirmiştir. Krizler çerçevesinde Türkiye, Suriye'ye karşı sert tutumunu 16 Eylül 1998'de Kara Kuvvetleri Komutanının Hatay'da yaptığı konuşmayla göstermiştir. Bu konuşmada gerektiğinde askeri unsurların da içinde olduğu tedbirlerin alınacağı mesajı verilmiştir. Bu tarihte belli bir süreliğine diplomatik olarak iki ülke arasında ilişkilerin askıya alındığı görülmüştür. Sonrasında ABD'nin de araya girmesiyle iki ülke arasında diyalog yoluyla krizlerin aşılması için girişimler başlatılmıştır. Bu girişimler Türkiye lehine sonuçlar içeren ve "Adana Mutabakatı" olarak bilinen antlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır (Mumcu, 2012, s. 258-262). Bu dönemde Türkiye'nin önce askeri tedbirler alıp savaşın eşiğinden dönmesi kısmen saldırgan anlayışı bize göstermiş olsa da daha sonra yapılan diplomatik görüşmeler ve varılan mutabakat, Türkiye'nin bölgesinde bir güç arayışında değil güvenlik arayışında olduğunu göstermiştir. Suriye ile yaklaşık 910 km lik bir kara sınırına sahip olunması sınır güvenliğini ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle Türk dış politikasında Suriye ile ilişkilerde daha çok savunmacı anlayışın izleri görülmüştür.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, 2000'li yılların başına kadar öne çıkan gelişmeler üzerinden yapılan bu kısa değerlendirmeler ışığında Türk dış politikasında daha çok savunmacı realist anlayışın hakim olduğu görülmektedir. Savunmacı realizm ilkeleri çerçevesinde daha çok işbirliği tercih edilmiş ve bir denge durumu korunmaya çalışılmıştır. Ancak yine de, ulusal güvenliğe yönelik yakın tehditler söz konusu olduğunda, askeri tedbirlerin de unutulmadığı ve gerektiğinde başvurulabileceği gösterilmiştir.

4. SAVUNMACI-SALDIRGAN REALİZM AYRIMINDA SON DÖNEM (2000 SONRASI) TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Türkiye'de 1999 genel seçimleriyle kurulan son koalisyon hükümetinde siyasi ve ekonomi istikrasızlıklar nedeniyle yaşanan krizler yeni bir genel seçime gidilmesinin önünü açmıştır. 2002'de yapılan genel seçimler bu anlamda bir dönüm noktası olmuş, seçimler sonucunda tek başına iktidara gelen AK Parti hükümetiyle birlikte iç siyasette bir istikrar yakalanmış ve bunun dış politikada da önemli yansımaları görülmüştür. Bu tarihten itibaren geleneksel güvenlik arayışına dayalı savunmacı dış politika anlayışı kademeli olarak terk edilmiş ve proaktif dış politika uygulamalarıyla şekillenen -saldırgan realist olarak nitelendirilebilecek- yeni bir dönem başlamıştır.

Bu yeni dönemle birlikte genelde içe kapalı bir görünüm sergileyen Türk dış politikasının yönü daha geniş bir perspektifle dışa çevrilmiş ve bu durum Türkiye'nin güç arayışı içerisinde bir

ülke görünümü kazanmasına yol açmıştır. Uygulanan bu dışa açık politikaların Türkiye'nin uluslararası sistemde mevcut durumu(nu) muhafaza etmekten çok, değişim arayan bir ülke konumuna gelme isteğinin açık göstergesi olmuştur. Tüm etkileşim çevreleriyle ilişkilerinde proaktif bir dış politika izleyen Türkiye, öncesinde hiç dahil olmadığı alanlarda politika geliştirmeye başlamış, çok sert duruş sergilediği alanlarda ise daha yumuşak tavırlar ortaya koyarak sürece dahil olmaya çalışmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin uluslararası sistemde olumlu tepkiler almasına neden olmuştur (Ateş, 2009, s. 23).

AK Parti'nin dış politika anlayışında işbirliğini öncelemesi kurumsalcı geleneğe daha yakın olduğunu göstermektedir. Ancak, dış politika yapıcılar tarafından sık sık dile getirilen güç ve çıkarla ilgili sözler nedeniyle, uygulanan dış politikayı sadece bu geleneğin teorileri olan idealizm, liberalizm/neoliberalizm çerçevesinde açıklamak çok doğru olmaz. Diğer yandan dış politikadaki karar vericilerin, realist/neorealist teorilerin argümanlarıyla çok örtüşmeyecek şekilde uluslararası standartlara ve işbirliğine önem vermeleri, bu geleneğe ait teorilerin de AK Parti dış politikasını izah etmede yetersiz kalması sonucunu doğurmaktadır (İnat ve Duran, 2006, s. 26).

Daha önce de vurgulandığı üzere savunmacı-saldırgan realizm ayrımında; ilkinde daha çok güvenlik arayışı, ikincisinde ise güç arayışı ön planda olmaktadır. Güvenlik arayışı bir anlamda statükoyu koruma eğilimini, güç arayışı ise statükoyu değiştirme amacını içerir. Geleneksel Türk dış politikası daha çok savunmacı realizmin özelliklerini taşısa da son dönemde bölgesinde ve küresel düzlemde bir güç arayışı içine girmesi Türkiye'nin saldırgan realizme yöneldiğini açıkça göstermektedir. Türk dış politikasını çok yakından etkileyen Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'la ilişkiler, Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye-ABD ilişkileri, Türkiye-Rusya ilişkileri, Ermenistan'la ilişkiler, İsrail'le ilişkiler, son olarak Arap Baharı ve Ortadoğu Politikaları üzerinden, ilişkilerin niceliğinde ve niteliğinde yaşanan değişime değinerek konuyu biraz daha açmakta ve örneklerle somutlaştırmakta yarar vardır.

4.1. Kıbrıs Sorunu ve Türkiye-Yunanistan İlişkileri

İngiltere'nin Kıbrıs'tan 1950'lerde ayrılmasından sonra ada, Türkiye için en önemli dış politika alanlarından biri haline gelmiştir. Adanın sahip olduğu jeopolitik önem ve adada yaşayan Türklerin menfaatlerinin korunması gibi nedenler, adayı Türkiye'nin ulusal güvenliğinin bir parçası haline getirmiştir. 2000'li yıllara kadar Kıbrıs sorunu mevcut durumun muhafazasına yönelik görece pasif bir dış politika ile ele alınmıştır. 2002'den sonra adanın statüsü için

Türkiye'nin en önemli adımı BM tarafından hazırlanan barış planının (Annan Planı) 2004'de adanın her iki toplumunda refanduma sunulması konusunda vermiş olduğu destektir. Adada çözüme varma konusunda dış politikada ortaya konan bu tutum değişikliği, uluslararası arenada Türkiye'ye olan bakış açısında olumlu bir etki oluşturmuştur (Ateş, 2009, s. 30-31).

Annan Planı 11 Kasım 2002'de, Kıbrıs'taki iki topluma ve garantör güçler olan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye "Kıbrıs sorununa kapsamlı çözüm" olarak sunulmuştur. Türkiye, AB üyeliği konusunda almak istediği desteği canlandırmak amacıyla iyi niyetini göstermek üzere bu plana destek vermiştir. Annan Planı, 26 Nisan 2004'de, referandumlarla Kıbrıs'taki iki halka sorulmuştur. Sonuçta Kuzey Kıbrıs halkı %64,91 çoğunlukla "evet" dediği halde, plan Rum kesimi tarafından büyük bir çoğunlukla (%75,83) reddedilmiştir. Referandumdan çıkan sonuçlara göre Türk tarafının ödüllendirilmesi Kıbrıs Rum tarafının ise cezalandırılması gerekirken tam aksine planı kabul etmeyen Rumlar referandum sonrası AB'ye tam üye yapılmıştır. Aynı zamanda siyasi ve ekonomik amborgolarla Türkler üzerinde baskıya devam edilmiştir. Yine bu dönemde uluslararası antlaşmalara uymayan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Kıbrıs'ın karasuları ve münhasır ekonomik bölgesinde petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerine başlaması önlenememiştir. GKRY, Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri kapsamında başta Mısır, Lübnan ve İsrail olmak üzere bazı ülkelerle işbirliği yoluna gitmiştir. Bu bağlamda uluslararası antlaşmalara uymayan Rumlar, fiili durum oluşturmaya çalışmışlardır. Avrupa ülkelerinin desteğini de arkasına alan Rumların bu hukuksuzluk durumu, Türkiye'nin yeni adımlar atmasını gerektirmiştir (Öymen, 2012, s. 181-186). Diğer taraftan referandum sonrası ABD ve Rusya KKTC'yi destekleyeci adımlar atmış ve ticari faaliyetlerini artırma yoluna gideceklerini ifade etmişlerdir. Burada Türk tarafının Annan Planını kabul etmiş olması önemli rol oynamıştır.

GKRY'nin 1 Mayıs 2004'de "Kıbrıs Cumhuriyeti" adıyla AB'ye tam üye olarak kabul edilmesiyle birlikte Türkiye'nin AB üyeliğiyle ilgili yapılacak oylamalarda veto hakkını elde etmiş olması Kıbrıs sorununu yeniden çıkmaza sokmuştur. Hemen akabinde Türkiye, AB'ye tam üye yapılan Rum yönetiminin adadaki tüm halkı temsil etmediğini vurgulamıştır. Yine uluslararası toplumun, evet oyu çıkması karşılığında Kıbrıslı Türklere vermiş olduğu sözleri yerine getirmesi gerektiğini dile getirmiştir (Duba, 2012, s. 295-300). Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen referanduma evet oyu veren Türk tarafı lehine alınan kararların uygulanmadığı, vaatlerin yerine getirilmediği görülmüştür.

Kıbrıs sorununun öncelikle bir mili güvenlik problemi olarak görülmesi, siyasi elitlerin uygulanan politikaların içeriğine dokunmalarının önüne geçmiştir. Dış politikada bu milli güvenlik çizgilerine bağlı kalmaya zorlanan hükümetler, istemeseler de daha önceki politikaların dışına çıkmamışlardır. Kıbrıs sorununu hayati bir konu olarak görme eğilimi, konunun toplumsal alanda eleştirilmesine ve tartışılmasına engel olmuştur (Kaliber, 2005, s. 52). Bu bağlamda Kıbrıs sorununun Türkiye'nin dış politikasının bir parçası olmaya devam edeceğini söylemek mümkündür. Yine Yunanistan'la olan ilişkilerin de daha çok Kıbrıs ve Ege Denizi'ndeki egemenlik hakları üzerinden şekillendiğini söylemek doğru olacaktır. Ayrıca Kıbrıs meselesi, Türkiye-AB ilişkileriyle doğrudan bağlantılı olduğundan çözüme kavuşturulmasının kısa vadede mümkün gözükmediğini de ifade etmek gerekir.

Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'la ilişkiler konusunda izlenen geleneksel dış politika, genel itibarı ile savunmacı realizm özelliklerini sergilese de son dönemde, özellikle Doğu Akdeniz hidrokarbon yataklarının egemenliği konusundaki kararlı tutumu da dikkate alındığında, Türkiye'nin girişimleri saldırgan realizm örnekleme olarak değerlendirilebilir. Zira Türkiye AB ile yapılan müzakerelerin tıkanacağını bilmesine rağmen kararlı bir dış politika izleyerek GKRY'e istediği tavizleri vermemiş, gerektiğinde saldırgan anlayış sergileyerek Kıbrıs üzerinde güç arayışına da girmiştir.

4.2. Türkiye – AB İlişkileri

Bu dönemde Türkiye AB'ye üyelik yolunda önemli ilerlemeler kaydetmiş ve Birliğin Türkiye ile müzakerelere başlaması yönünde beklentiler artmıştır. Devam eden görüşmeler sonucunda 17 Aralık 2004'de AB, Türkiye ile 3 Ekim 2005'de müzakerelere başlama kararını onaylamıştır. Özellikle 2003-2006 arası Türkiye, AB'ye uyum çerçevesinde bir dış politika benimsemiştir. Kıbrıs sorunu, Yunanistan'la ilişkiler, Ortadoğu politikaları, komşularla ilişkiler ve uluslararası örgütlere yönelik politikalarda AB'ye üyelik yolunda atılmış adımların etkisi fazlaca hissedilmiştir.

Türkiye-AB ilişkilerinde ve üyelik sürecinde gündeme gelen önemli bir mesele de “imtiyazlı ortaklık” konusu olmuştur. Bu yaklaşım Türkiye'nin AB'ye tam üye olmamakla birlikte AB ile siyaset, ekonomi ve güvenlik alanlarında işbirliğine devam edilmesi amacıyla Birliğin başat ülkeleri Fransa ve Almanya tarafından ortaya atılan bir alternatif statü olarak değerlendirilebilir. Türkiye bu konuda kararlı bir tutum sergilemiş ve tam üyelik dışında farklı, ikinci sınıf bir statüyü kabul etmeyeceğini deklere etmiştir (DW, 2018). Türkiye bu süreçte AB'ye üyelik

konusunda istekli olduğunu ancak dayatmalar karşısında da edilgen tutun sergilemekten uzak duracağını her fırsatta dile getirmiştir. Türkiye-AB arasında oluşan krizlerde Türkiye'nin kararlı tutumu ve yeri geldiğinde restleşmesi, bu konudaki dış politikasının savunmacı realizmden saldırgan realizme doğru kaydığını göstermektedir.

4.3. Türkiye –ABD İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte tek kutuplu hale gelen dünya düzeninde ABD küresel düzeyde etkinliği artan başat aktör konumuna gelmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan yeni tehditler çok taraflı bir işbirliğini öngörse de ABD'nin birçok konuda tek başına hareket etmesi diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de asla olumlu karşılanmamış ve bu durum Türkiye-ABD ilişkilerinin zaman zaman gerilmesine neden olmuştur. İlişkilerde özelde Suriye, Irak, İran, Filistin ve Mısır, genelde ise tümüyle Ortadoğu politikalarında ciddi görüş ayrılıkları olduğunu söylemek mümkündür. Bu görüş ayrılıkları neticesinde son dönemde Türk dış politikasının başta ulusal güvenlik konuları olmak üzere bir çok alanda ABD'den bağımsız şekillenmeye başladığı görülmektedir. TBMM'nin 1 Mart 2003'de yaptığı oylamada reddetmiş olduğu tezkere*, Türkiye-ABD ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Tezkerenin geçmemesi nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiş, normalleşme sürecine girilmesi için yoğun çaba harcanması gerekmiştir. Bu tarihten sonra iki ülke liderleri arasında karşılıklı ziyaretler yapılarak yeniden yakınlaşma dönemi başlamıştır (Çelebi, 2012, s. 273-280).

Dış politika açısından incelediğinde Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde bir güç arayışı olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye, jeopolitik konumu gereği kendine yakın bölgelerde (Suriye, Irak, İran, Ortadoğu, Balkanlar) yaşanan sorunların doğrudan muhatabı durumundadır. Bu tür bölgesel sorunların çözümünde ABD'nin izleyeceği tutumlar Türkiye'nin ulusal çıkarlarını yakından ilgilendirmektedir (Ateş, 2009, s. 36). Diğer taraftan iki ülke arasında bazı konularda keskin görüş ayrılıklarının olduğunu da ifade etmek gerekir. Örneğin Türkiye Lübnan'da bulunan Hizbullah'ı terör örgütü olarak görmezken, ABD terör örgütü olarak nitelendirmektedir. Yine ABD, Güney Kıbrıs'ı bütün Kıbrıs'ın meşru hükümeti olarak kabul ederken Türkiye haklı olarak bunu kabul etmemektedir. Aynı şekilde Suriye krizi ve Filistin meselesi gibi birçok konuda görüş ayrılıkları mevcuttur. Bu durumdayken Türkiye ile ABD'nin gerçekten stratejik ortak olduğunu söylemek zordur. ABD'nin geçmişten günümüze kadar gerçek anlamda iki ortağının İngiltere ve İsrail olduğu söylenebilir (Öymen, 2012, s. 89). Türkiye-ABD ilişkileri

* 2003 yılında TBMM'de kabul edilmeyen ve "1 Mart tezkeresi" olarak bilinen; "*Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi ve Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması İçin Hükümete Yetki Verilmesine İlişkin Başbakanlık Tezkeresi*".

özellikle son dönemde Suriye krizi üzerinden gelişmelere bağlı olarak sürekli bir değişkenlik arz etmektedir. ABD'nin Suriye'de faaliyet gösteren PYD/YPG/PKK terör örgütüne vermiş olduğu destek Türkiye tarafından kabul edilemez bir durum olarak görülmektedir. Yine NATO müttefikliği kapsamında Türkiye'nin terörizmle mücadelede ABD'den istediği desteği alamamış olması da ilişkilerin zaman zaman gerilmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede Türkiye-ABD ilişkilerinin son dönemde olumsuz seyrettiğini söylemek yanlış olmaz. Stratejik ortaklık ilkelerine uymayan ABD'nin bu konuda güven vermediğini ifade etmek gerekir.

Bölgesel sorunların çözümünde bölge ülkeleri ile işbirliğine gidilerek adımlar atılması daha uygun bir yol olarak tercih edilebilir (Aydın, 2011, s. 112). Bu bağlamda Obama ve Trump döneminde ABD'nin Ortadoğu politikaları Türkiye'yi doğrudan etkilemiş ve Türkiye bundan büyük zararlar görmüştür. Suriye krizi üzerinden yaşanan gerginlikler halihazırda devam etmektedir. Özellikle ABD'nin Suriye'de yuvalanmış terör örgütlerine vermiş olduğu silah ve eğitim desteği iki ülke arasında son yıllarda yaşanan gerginliklerin temelini oluşturmaktadır. Yine Filistin meselesinde var olan derin görüş ayrılıkları ilişkileri doğrudan etkilemektedir.

Son dönemde Türkiye-ABD ilişkileri inişli-çıkışlı bir seyir izlemekte, özellikle terörizm ve Ortadoğu'daki çıkarlar konusunda derin fikir ayrılıkları yaşanmaktadır. Türkiye, bölgesinde saldırgan realist anlayış çerçevesinde politikalar izlemek istese de ABD ve Rusya tarafından yapılan dolaylı engellemelerle karşı karşıya kalmaktadır.

Türkiye-ABD ilişkilerinin bu süreçte daha çok, yaşanan Suriye, F-35 ve Filistin krizleri üzerinden şekillendiğini söylemek mümkündür. Yine Türkiye'nin Rusya'ya yakınlaşmış olması ilişkilerin zaman zaman gerilmesine neden olmaktadır. Türkiye, NATO'da müttefiki olan ABD'den özellikle PKK ve DEAŞ tarafından gerçekleştirilen terör saldırılarında istediği desteği alamamıştır. Tam aksine ABD Suriye'nin kuzeyinde geniş bir bölgede faaliyet gösteren PYD/YPG/PKK terör örgütüne yüklü miktarda silah yardımı yapmıştır. Ayrıca NATO'nun da sadık müttefiki olan Türkiye'yi terörizmle mücadelesinde yalnız bıraktığı görülmektedir (Yiğittepe, 2017, s. 111). Bu bağlamda Türkiye yeni dış politika arayışında Suriye sınırından yönelen tehditlerin bertaraf edilmesi adına askeri muharip unsurların devreye sokulması da dahil olmak üzere her türlü seçeneği göz önünde bulundurmak zorunda kalmıştır.

Genel anlamda Türkiye-ABD ilişkilerinin bazen saldırgan realizm anlayışı ile yapılan ani çıkışlarla, bazen de savunmacı anlayışın temel ilkelerinden olan işbirliği ve uzlaşma çerçevesinde inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Bu dönemdeki dış politikayı, savunmacı-saldırgan

ayrımında değerlendirdiğimizde ise durumun daha çok dengede olduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Türkiye'nin bulunduğu bölge itibariyle ve ABD'nin de buradaki çıkarları göz önüne alındığında ilişkilerin dalgalı bir seyir izlemesinin kaçınılmaz olacağı öngörüsünde bulunmak yanlış olmaz.

4.4. Türkiye-Rusya İlişkileri

Türkiye-Rusya ilişkileri 1990'lar boyunca daha çok ekonomik alanda gelişmelere sahne olmuş ve bavul ticareti, turizm alanında yapılan antlaşmalar ve Türk inşaat firmalarının yapmış olduğu projelerle şekil almıştır. Rusya, bu dönemi daha çok kendini toparlama süreci olarak görmüştür. 11 Eylül saldırısının ardından ABD'nin tek yanlı müdahaleci yaklaşımları Rusya'yı rahatsız etmiş ve yeniden bir güç arayışına girmesine neden olmuştur.

2000'li yıllarla birlikte hem iki ülke liderleri sayesinde hem de zorunlu olarak bölgesel işbirliği çerçevesinde Türkiye-Rusya ilişkileri çok boyutlu bir hale dönüşmüştür. Bu çok boyutlu işbirliği ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda kendini göstermiştir. Özellikle ABD askerlerinin Türkiye topraklarını kullanmasını içeren 1 Mart 2003 tezkeresinin TBMM tarafından reddilmiş olması, Rusya tarafında, kendi müttefiklerine karşı karar verebilen bir Türkiye algısının oluşmasına yol açmıştır. Yine Gürcistan krizinde Türkiye'nin ABD'nin yardım için göndermiş olduğu gemilerin Karadeniz'e geçmesini engellemiş olması Rusya tarafından olumlu karşılanmış ve karşılıklı güvenin tesisini sağlamıştır (Özdal vd., 2013, s. 20-22). Türkiye-Rusya ilişkileri 2010'da Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin (ÜDİK) kurulmasıyla yeni bir zemine oturtulmuştur. İlişkilerin en önemli boyutu ekonomik ve ticari alanlarda gerçekleşmiş olsa da siyasi alanda da pek çok anlaşmaya imza atılmıştır. Enerji anlaşmaları iki ülke arasındaki ilişkilerin en önemli unsuru durumundadır. İlişkilerdeki bu olumlu seyrin dışında iki ülke arasında 2013 Kırım'ın İlhakı, 2015 Rus uçağının düşürülmesi ve Rusya Büyükelçisi Andrey Karlov'un Ankara'da suikastla öldürülmesi (2016) gibi olaylar kısa dönemli krizlere neden olmuştur. Yine Suriye krizine çözüm bulma yolunda görüşmeler ve anlaşmalar yapılmasına rağmen zaman zaman yaşanan gerginlikler iki ülke ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Bölge sorunlarının çözümünde işbirliği içerisinde hareket etme zorunluluğu her iki ülke tarafından anlaşılmiş durumdadır. Yine bu dönemde Türkiye, Rusya'dan S-400 hava savunma sistemini satın alma yoluna giderek başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle arasında bir dengeleme politikası ortaya koymuştur. Rusya'dan S-400 hava savunma sisteminin alınmasından sonra ABD'nin F-35 projesinden çıkarma tehdidine karşı Türkiye, Rusya ile

askeri alanda işbirliğini geliştirmeye devam etmiş ve seçeneklerini çoğaltarak kendi savunma sanayisini geliştirmeye yönelik politikalarada yönelmiştir.

Türkiye-Rusya ilişkilerinin daha çok ABD ile bir dengeleme çerçevesinde gelişmesi dış politika açısından savunmacı realizm özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Ancak özellikle Suriye krizine çözüm arayışları sürecinde, önemli aşamalarda liderlik etmesi ve görüş ayrılığına düşülen noktalarda bağımsız hareket ederek askeri seçenekler dahil olmak üzere kendi politikalarını hayata geçirmesi bölgesel bir güç arayışı olarak da değerlendirilebilir. Zira her ne kadar işbirliği içerisinde bir çözüm süreci yürütülmeye çalışıyor olsa da Suriye konusunda sahada zaman zaman uyuşmazlığa düşüldüğü durumlar olmakta ve Türkiye-Rusya ilişkilerinde türbülanslar yaşanabilmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin bu ülkeye karşı yürüttüğü dış politikasına saldırgan realizm anlayışı özelliklerinin de yansıdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

4.5. Türkiye-Ermenistan İlişkileri

2002'de ikili ilişkilerde olumlu bazı adımlar atılmış, Türk ve Ermeni Dışişleri Bakanları İsmail Cem ve Vartan Oskanyan birkaç kez görüşerek, iki ülke ilişkilerinin normalleştirilmesine çalışmışlardır. 2003'te de dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ve Oskanyan çeşitli uluslararası toplantılarda iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek adına birkaç kez bir araya gelmiştir. 2005'te dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan'a ilişkilerin normalleştirilmesi için bir mektup göndererek önemli bir girişimde bulunmuştur. Erdoğan bu mektupta 1915 olaylarını tartışmak ve araştırmak üzere iki ülke tarafından ortak bir tarih komisyonu kurulmasını önermiştir. Koçaryan ise cevabında normal ilişkiler kurmak için önce sınırların açılmasını, sonrasında komisyonun kurulabileceğini belirtmiştir (Aydın, 2007, s. 314-315).

Türkiye'nin Yukarı Karabağ meselesinde izlediği politika da Ermenistan ile ilişkileri doğrudan etkileyen bir unsur olarak görülmektedir. İki ülke ile gerçekleştirilen tüm görüşmelerin iki önemli unsuru Yukarı Karabağ ve sınırların açılması olmaktadır. Özellikle sınır kapısının açılması yoğun olarak tartışılmaktadır. Sınır açıldığı takdirde Türkiye'nin Kafkaslarla olan sorunlardan birinin çözüleceği, aynı zamanda Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki sorunların çözümünde kayda değer bir ilerleme yaşanabileceği görüşü hakimdir. Prag'da yapılan görüşmelerde iki ülkenin Dışişleri Bakanları arasında 10 Ekim 2009'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol"de sınırın açılmasına ait bir madde de bulunmaktadır. Ancak Ermenistan ile imzalanan

protokollerin Türkiye’de ve Azerbaycan’da olumsuz tepkilerle karşılanması üzerine hükümet, Yukarı Karabağ sorunu çözülmeyen sınır kapılarının açılmayacağını belirtmiştir. Yine Türkiye, Azerbaycan’ın her zaman yanında olduğunu dile getirmiş (Gökçe, 2011) ve bu konudaki önceliklerinin değişmediğini ortaya koymuştur.

Türkiye’nin Ermenistan’a yönelik dış politikasını etkileyen birçok parametrenin olduğu söylemek mümkündür. Türkiye bu dönemde Ermenistan’a karşı diğer ülkelere olduğu gibi ön yargısız, barışçıl ve aktif bir dış politika sergilemiştir. Buna karşılık Ermenistan’da Türkiye kadar aktif bir politika izlendiğini söylemek zordur. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geleceğinin nasıl şekilleneceği; iki ülke karar vericilerinin politikaları, bölgede etkili olmaya çalışan Rusya, ABD ve AB’nin tutumları, Ermeni diasporasının etkisi, sözde soykırım iddiaları ve ekonomik zorunluluklar gibi etmenlere bağlıdır (Aydın, 2007, s. 323-324).

Genel anlamda Türkiye’nin Ermenistan’a karşı izlediği diyalog yanlısı olumlu politikalar savunmacı realizm çerçevesinde değerlendirilebilir. Ayrıca Ermenistan ile sınır komşuluğu ilişkisi konunun daha çok güvenlik bağlamında ele alınmasını beraberinde getirmektedir. Sınır güvenliğinin ön planda tutulması ise bu ülkeye yönelik dış politikanın daha çok savunmacı görünüm arz etmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte sözde soykırım meselesi yüzünden gerilen ilişkiler sonucunda Türkiye’nin tutumu ve mesafeli duruşunun ve özellikle bu konuda Ermenistan’a parlamento kararlarıyla destek veren ülkelere yönelik sert tepkilerinin dış politikada saldırgan realizme doğru bir kaymaya işaret ettiği düşünülebilir. Son dönem Türk dış politikasında sergilenen genel aktivizmin henüz Türkiye-Ermenistan ilişkilerine yansımadığını da ifade etmek gerekir.

4.6. Türkiye- İsrail İlişkileri

Türkiye’nin İsrail ile ilişkileri hâlen daha çok Filistin meselesi üzerinden şekillenmektedir. Son dönemde ilişkilerin kırılma noktası Başbakan Erdoğan’ın 30 Ocak 2009’de Davos’ta İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres’le tartıştığı Gazze konulu panel olmuştur. Kayıtlara “one minute” krizi olarak geçen olayda Başbakan Erdoğan’ın İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırılarını yüksek sesle dile getirmesi ve sonrasında moderatör tarafından kendisine yapılan saygısızlığı protesto ederek paneli terk etmesi uluslararası platformda bütün dikkatlerin Türkiye’ye çevrilmesine yol açmıştır. Davos’ta yaşanan bu gelişmeler, Türkiye’nin bölgede sadece Batı merkezli değil, alternatif yönelimler de içeren, dahası gerektiğinde Batı’ya karşısına almayı göze alabilen bir dış politika izleyeceği mesajını vermiştir. Türkiye yeni dönemde Batı ve Doğu arasında dengeli bir

dış politika uygulayacağını ve sonrasında da bölgesel sorunların çözümünde aktif bir rol oynamak istediğini göstermiştir.

Davos'ta yaşanan bu olay hem Arap dünyasında hem de tüm İslam ülkelerinde, özellikle halklar nezdinde geniş yankı bulmuş ve olumlu karşılanmıştır. Özellikle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Ürdün ve Körfez'in diğer zengin ülkelerinin ABD ve İsrail'le olan ilişkileri Müslüman halklar tarafından yakinen görülmüştür. Davos'ta yaşanan olaydan sonra Filistin'i devlet olarak tanıyan ülke sayısı kısa süre içerisinde 97'den 120'ye yükselmiştir (Çakmak, 2012, s. 319).

Diğer taraftan yaşanan bu kriz, Yunanistan için bir fırsat yaratmış, İsrail ile stratejik ortaklığa gitmesine zemin hazırlamıştır. Devamında ise İsrail ve Yunanistan Akdeniz'de ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirmiştir. Yine krizin hemen sonrasında GKRY'yle birlikte Yunanistan ve İsrail, uluslararası hukuka aykırı olarak Doğu Akdeniz'de münhasır ekonomik bölgelerde petrol ve doğalgaz arama antlaşmaları imzalamıştır. 30 Mayıs 2010'da gerçekleşen Mavi Marmara olayı da Türkiye-İsrail ilişkilerinin iyice gerilmesine neden olmuştur. Olayda 9 Türk vatandaşının öldürülmesinden dolayı Türkiye, uluslararası platformlarda sürekli olarak İsrail'i eleştirmiş ve kınamıştır (Öymen, 2012, s. 154-155). Türkiye ayrıca diplomatik ve hukuki girişimlerde de bulunmuş; İsrail'in resmi özür dilemesini ve hayatını kaybedenler için tazminat ödemesini istemiştir. Tazminat talebinden olumlu sonuçlar alınmış ve süreç başlamış olsa da ilk etapta özür konusunda İsrail tarafından bir adım atılmamıştır.

Bu süreçte Türkiye-İsrail ilişkileri özellikle başta Filistin meselesi olmak üzere birçok konuda görüş ayrılıkları yüzünden giderek olumsuz bir hal almıştır. İsrail de bu krizin ardından başta Yunanistan ve Mısır olmak üzere Türkiye'nin dış politikada sıkıntılı olduğu ülkelerle işbirliğine gitmiştir (Öymen, 2012, s. 155). Türkiye'nin özür talebi olaydan 3 yıl sonra 2013'de yerine getirilmiştir (BBC NEWS, 2013). İsrail bu olaydan dolayı özür dilemiş olsa da bu aşamada, Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerinin normalleştiğini söylemek ya da gelecekte nasıl şekilleneceğini kestirmek zordur. Çünkü Türkiye'nin başta Filistin meselesi olmak üzere Ortadoğu'daki çıkarları İsrail'in çıkarlarıyla çatışmakta, bazı konularda taban tabana zıt bir görünüm arz etmektedir.

Son olarak ABD'nin 2017'de Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak kabul etmesi ve büyükelçiliğini de 2018'de Kudüs'e taşıması başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinin büyük tepkisini çekmiştir. Türkiye, bu olaya seyirci kalmamış konuyu BM Genel Kuruluna taşımıştır.

Türkiye'nin girişimiyle burada yapılan oylamada ezici bir çoğunlukla ABD'nin tek taraflı olarak Kudüs'ü başkent ilan etmesine karşı hazırlanmış olduğu tasarıyı kabul ettirmeyi başarmıştır. Arap Baharının gölgesinde kalmış olsa da Türkiye, Filistin meselesine göstermiş olduğu hassasiyeti halihazırda devam ettirmektedir (Yiğittepe, 2019, s. 228-232). Türkiye-İsrail ilişkilerinin daha çok Filistin meselesi ve Ortadoğu'daki dengeler üzerinden şekillendiği söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin bölge sorunlarının çözümünde engeller çıkaran İsrail'e karşı siyasi anlamda sert tutum sergilemek ve İsrail'in işgal politikaları karşısında uluslararası toplum nezdinde girişimlerde bulunmak suretiyle sergilediği aktivizm, Türk dış politikasında saldırgan realist eğilimlerin göstergesi olarak kabul edilebilir.

4.7. Türkiye'nin Arap Baharına Yaklaşımı ve Ortadoğu Politikaları

Türkiye'nin temel kaygıları olan ulusal güvenliğinin sağlanması ve ekonomik gelişimi için çıkarının bölge ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmaktan geçtiğini anlaması biraz zaman almıştır. 2000'li yıllara kadar Türk dış politikası bu rasyonaliteden uzak ve daha çok ideolojik bir zeminde şekillenmiştir. Bu yaklaşımın etkin olduğu zamanlarda Türkiye'nin, salt kendine ait bir Ortadoğu politikası geliştiremediği görülmüştür. Bunun nedeni kendisini bu bölgenin bir parçası olarak görmekten ziyade Batı ittifakına daha yakın hissetmesi olmuştur. Bu durum Türkiye'nin uzun yıllar boyunca aynı coğrafyayı paylaştığı, tarihi ve kültürel bağları olan ülkeler ve toplumlarla ilişkilerinin güçlenmesine engel olmuştur.

1990'lı yıllarda görülen istikrarsız siyasi ortamın son bulmasıyla birlikte, 2002 sonrası dönemde görülen demokratikleşme adımları ve ekonomide yaşanan iyileşmelere paralel yürütülen dış politika açılımları Türkiye'deki siyasi atmosferin değişmesine yol açmıştır. Arap Baharı sürecinin ilk dönemleri diyebileceğimiz 2010'ların başına kadar Türk dış politikasında komşularla ilişkilerin düzeltilmesi, bölgesel düzeyde potansiyel etkileşim alanlarının değerlendirilmesi ve küresel aktörlerle etkileşim düzeyinin yükseltilmesi gibi hedefler çerçevesinde gözle görülür bir aktivizm sergilenmiştir. Sınır komşuları ya da yakın çevre ülkeleri yanında, aralarındaki tarihsel bağlar nedeniyle önemli bir etkileşim alanı durumundaki Ortadoğu bu dönemde sadece sorunları ve tehditleriyle değil fırsatlarıyla da Türkiye'nin gündeminde yer almaya başlamıştır. Özellikle Suriye, Irak ve İran başta olmak üzere Yakın Ortadoğu on yıllardır Türkiye için güvenlik sorunlarının ve potansiyel tehdit algılarının ön planda olduğu bir bölge iken bu dönemde atılan adımlar sayesinde etkileşimin yönü ve niteliği değişmiş, dostluk ve kardeşlik vurgularının sıkça dillendirildiği olumlu bir atmosferin bölgesel ilişkilere hâkim olduğu görülmüştür (Battır, 2019, s. 198). Bu dönemde Türk dış politikası,

güvenlik tehdidi odaklı bakış açısından bölgesel ve küresel aktörlerle yakın ilişkiler kurmayı hedefleyen bir anlayışa doğru radikal bir değişim geçirmiştir. Ta ki Arap Baharı olaylarının başlamasına kadar.

Türk dış politikasının Ortadoğu'ya yönelmesi ve ilişkilerin giderek yoğunlaşması o dönemde bazı çevrelerce eksen kayması olarak nitelendirilmiştir. Oysa Türkiye'nin proaktif Ortadoğu politikalarında NATO üyeliğine ve AB ile üyelik müzakereleri yürüten ülke konumuna zarar veren bir durum söz konusu değildir. Zira Ortadoğu kendisine daha yakın bir coğrafyadır ve bu bölgeden gelen tehditlerin doğrudan etkisi altındadır. Dış politika açısından değerlendirildiğinde Arap Baharı'na karşı Türkiye, temel devlet prensipleri çerçevesinde hareket ederek bölge ülkelerinin demokrasiye geçişinin ancak bölge halklarının daha fazla demokrasi, özgürlük ve insan hakları taleplerini içeren bir anlayışla gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir. Yine Türkiye, Arap Baharı'nın etkilediği ülkelerde gerçekleştirilecek reformların zorlamaya değil bizzat ülkelerin iç dinamiklerine dayalı olmasını istemiştir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Türkiye, diğer ülkeler gibi dış müdahaleyle gerçekleştirilecek reformları uygun bulmamıştır (Akıllı, 2012, s. 45).

Arap Baharı sürecinin başlarından itibaren Türk dış politikasında önemli kırılmalar yaşanmaya başlamıştır. İlk dönemde ortaya atılan komşularla sıfır sorun politikasının pek geçerli olmadığı görülmüş ve dış politikada ciddi bir değişim yaşanmıştır. Türkiye, bu süreçte barışçıl yolları tercih etmiş ve özellikle Suriye sorununa burada yaşayan halkların güvenliği ve reform taleplerinin yerine getirilmesi yönünde destekler vereceğini ifade etmiştir. Ancak bölgede sürekli değişen dengeler Türkiye'nin de Ortadoğu politikalarını gözden geçirmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle 910 km'lik -en- uzun sınırının olduğu Suriye'de yaşanan çatışmalara bağlı iç istikrarsızlıklar Türkiye'yi yıllarca sürececek büyük bir göç dalgasıyla karşı karşıya bırakmıştır. Arap Baharı sürecinde gelişen olaylar karşısında Türkiye-Suriye arasındaki diplomatik ilişkiler yönetimler tarafından kesilmiştir. Diğer taraftan Suriye'de etkin rol oynayan bir başka aktör olan Rusya'nın Esad rejimini desteklemesi, Suriye sorununun uzun bir süre daha çözülemeyeceğini daha sürecin başında göstermiştir (Kambur, 2012, s. 166-172). ABD'nin de bölgede faaliyet gösteren terör örgütleri PYD/YPG/PKK'ya destek çıkması meselenin daha da çıkmaza girmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin son dönemde gerçekleştirmiş olduğu Ortadoğu politikaları ve Arap Baharı sürecinde adı geçen ülkelere karşı izlemiş olduğu politikaların savunmacı-saldırgan realizm

bağlamında kesin olarak bir ayrımını yapmak zordur. Zira izlenen dış politika ülkeden ülkeye değişmektedir. Türkiye özellikle sınır komşusu ülkelere karşı izlediği dış politikaya ayrı bir önem vermiştir. Bunun nedeni özellikle İran, Irak ve Suriye başta olmak üzere sınır komşularından gelebilecek -doğrudan ulusal güvenliğine yönelik- tehditlerdir. İran ile ilişkilerin Suriye ve Irak'tan farklı olarak genelde silahlı bir gerginlikten ziyade bir rekabet ekseninde geliştiği söylenebilir. Bu ülkeyle ilişkilerde ekonomik işbirliğini ön planda tutan ve siyasi krizlerin diplomasi yoluyla çözümünü öngören dış politika anlayışı tercih edilmiştir. Son dönemde özellikle Suriye krizine çözüm bulmak amacıyla başlatılan zirveler iki ülkenin de bölgesel güç arayışında olduğunu göstermektedir (İnat ve Caner, 2018, s. 239). Bugün İran, Mısır, Libya ve Tunus gibi ülkeler için izlenen dış politikada savunmacı realist bir anlayış hakimken, Suriye ve Irak konusunda tamamen saldırgan realist yaklaşımların öne çıktığı görülmektedir. Yine Türkiye, İsrail'e karşı da saldırgan realizm bağlamında bir dış politika izleyerek Ortadoğu'da ve bölgesinde söz sahibi olmaya çalışmaktadır.

Suriye'nin kuzeyinde faaliyet gösteren terör örgütlerinin oluşturduğu terör koridoru ve buna bağlı olarak sınırlarının tehdit altında olması ayrıca bu bölgeye olan bağlantısının kesilmesiyle birlikte insani yardımların engellenmesi ve Suriye'den göçün giderek artması gibi nedenlere bağlı olarak bu süreçte Türkiye'nin sınır ötesi askeri operasyon yapması bir anlamda zorunlu hale gelmiştir. Bu kapsamda Türk ordusunun Ağustos 2016'da gerçekleştirmiş olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu uluslararası arenada yankı uyandırmıştır. Devamında ise El Bab operasyonu ve 2018'de Zeytindalı (Afrin) operasyonları ile DEAŞ bölgeden temizlenmiş ve aynı zamanda PYD/YPG/PKK'nın bir terör koridoru oluşturmasına engel olunmuştur (Matiç, 2019, s. 254). Daha sonra Türkiye, 9 Ekim 2019'da da Barış Pınarı Operasyonunu başlatmıştır. Bu operasyonun da amaçlarından ilki sınırlarını terör tehdidinden arındırmak ve ulusal güvenliğini sağlamak olmuştur. Yine sınırına yakın bölgede yaşayan halklar için güvenli bölge oluşturmak, PYD/YPG/ PKK ve DEAŞ faaliyetlerini engellemek bu operasyonun diğer amaçları olmuştur. Türkiye, tüm bu amaçları gerçekleştirirken Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasını temel ilke olarak benimsemiştir (Erol, 2019, s. 8). Sonuçları bakımından değerlendirildiğinde bu operasyonların ilk planda güvenlik arayışına dayandığı düşünülebilir olsa bile aynı zamanda bir bölgesel güç arayışını da içerdiği kuşkusuzdur. Türkiye komşuluk ilişkisi bulunan ülkelere ve genel olarak Ortadoğu ülkelerine yönelik politikalarında diğer ülkelerle ilişkilerinden farklı olarak; statükoyu değiştirme hedefiyle hareket etmiş ve bu bölgede etkinliğini artırmak istemiştir. Türkiye'nin özellikle Suriye'de yaşanan iç çatışmaları sonlandırmak ve hem bölge halklarının güvenliğini hem de kendi ulusal güvenliğini sağlamaya

yönelik olarak, bu ülkede faaliyet gösteren PYD/YPG/PKK ve DEAŞ terör örgütlerine karşı gerçekleştirdiği sınır ötesi askeri operasyonlar saldırgan realist anlayışın son dönem bölge politikalarına hakim olduğunu açıkça göstermektedir.

5. SONUÇ YERİNE

Geleneksel Türk dış politikası ile son dönem Türk dış politikası arasında gerek görünümü ve düzeyi gerekse merkeze alınan teorik yaklaşımlar itibarıyla gözle görülür bir fark vardır. Türkiye uzun yıllar geleneksel dış politikasında, aslında kendisini de doğrudan ilgilendiren olaylarda bile çoğunlukla reaktif, edilgen ve statükoyu koruyucu bir tutum sergilemiştir. Bu durum 2000’li yıllara gelinceye kadar hemen hemen aynı şekilde devam etmiştir. İstikrarsız koalisyon hükümetleri döneminin sona erdiği 2002 yılı seçimleri Türkiye açısından hem iç politikada hem de dış politikada görece istikrarın sağlandığı bir dönüm noktası olmuştur. Öncesinde son derece edilgen ve içe kapanık bir dış politika anlayışı hakimken bu tarihten sonra çok boyutlu ve proaktif bir görünüm Türk dış politikasının yeni karakteri haline gelmiştir. Bunu son dönem Türk dış politikasında ortaya koyulan performansta açıkça görmek mümkündür. Öncelikle komşuları ve yakın çevresi olmak üzere tüm etkileşim alanlarında varlık göstermeye çalışan Türkiye özellikle bölgesinde yaşanan siyasi gelişmeler karşısında sessiz kalmama ve belirleyici olma anlayışıyla, ekonomik, siyasi ve gerektiğinde askeri güç unsurlarını da devreye sokmak suretiyle proaktif dış politika yapım sürecine girmiştir.

Bu dönemde sadece komşu ülkelerle değil uluslararası sistemin işleyişinde etki düzeyi yüksek ABD, AB, Rusya gibi başat aktörlerle ilişkilerinde de Türkiye’nin aktif bir dış politika izlediği, pek çok konuda işbirliği içerisinde hareket ettiği, çıkarları çatıştığı durumda ise bağımsız hareket ederek özgün politika ve uygulamalara yöneldiği görülmektedir. Bu süreçte Türk dış politikasında bekle gör mantığıyla edilgen tutumların terk edilmesi yanında gündem belirleyen ülke olma stratejisinin de öne çıktığı söylenebilir.

Gerek ulusal çıkarların maksimize edilmesi gerekse ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin bertarafı konusunda sergilenen aktvizm, son dönem Türk dış politikasının neorealist yaklaşımların ilkeleri çerçevesinde geliştiğini göstermektedir. Ancak söz konusu realist bakış açısı tek düze ve rijit bir görünümünden ziyade çok yönlü ve esnek bir mahiyet arz etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye’nin, dış politikasında bölgesinde ve yakın çevresinde, ulusal güvenliğine yönelik tehditler karşısında saldırgan, bunların dışındaki etkileşim alanlarında ise savunmacı realist anlayışı benimsediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akıllı, E. (2012). Türk Dış Politikasının Zemininde Arap Baharı, *Ortadoğu Analiz*, 4 (37), s. 39-45.
- Arı, T. (2007). *Irak, İran, ABD ve Petrol*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ateş, D. (2008). Gerçekçilik Anarşi ve Uluslararası ilişkiler, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 4(15), s. 39-60.
- Ateş, D. (2009). 2002- 2008 döneminde Türkiye'nin Güç Arayışı, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 5(17), s. 23-53.
- Açıkmeşe, S. Akgül (2008). Avrupa Birliği'nde Koşullu Genişleme. İçinde Akçay, Belgin (Edt.), *Avrupa Birliği'nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Aydın, M. (2007). *Türkiye'nin Avrasya Macerası*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Aydın, N. (2011). *Küresel Güç Oyunları*, İstanbul: Paraf Yayınları.
- Battır, O. (2019). Arap Baharı Sonrası Türkiye'nin Değişen Ortadoğu Algısı (191-206). İçinde Orhan Battır ve M. Cüneyt Özşahin (Edt.), *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu; Kuram ve Siyaset*, Ankara: Nobel Yayın.
- BBC NEWS (2013). Mavi Marmara: İsrail, Türkiye'den Özür Diledi, 29.01.2020 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur, erişildi.
- Çakmak, H. (2012). One Minute Krizi. İçinde Haydar Çakmak (Edt.), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, Ankara: Kripto Yayınevi.
- Çelebi, Ö. (2012). 1 Mart Tezkeresi Krizi. İçinde Haydar Çakmak (Edt.), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, Ankara: Kripto Yayınevi.
- Duba, Gülay U. (2012). Annan Planı Krizi. İçinde Haydar Çakmak (Edt.), *Türk Dış Politikasında 41 kriz*, Ankara: Kripto Yayınevi.
- DW (Deutsche Welle) (2018). AB'de Türkiye için "B planı" arayışı, 28.02.2020 tarihinde <https://www.dw.com/tr/abde-türkiye-için-b-planı-arayışı/a-42228950> erişildi.
- Ege, A. (2008). Türk Dış Politikasında 1990'lı Yıllar: Soğuk Savaş Sonrası Dönüşüm ve İstikrar, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(1), s. 321-335.
- Elman, C. (2007). Realism, (s. 11-20). İçinde Martin Griffiths (Edt.), *International Relations Theory for the Twenty-first Century*, London: Routledge Press.
- Erol, M. (2019). Batı Basımında Barış Pınarı Harekatı, *SETA Analiz*, Sayı: 297.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*, New York: Cambridge Universty Press.
- Gökçe, M. (2011). Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), s. 1139-1154.
- İnat, K. ve Duran, B. (2006). AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama. İçinde Zeynep Dağı (Edt.), *Doğu'dan Batı'ya AK Partili Yıllar*, Ankara: Orion Yayınevi.

İnat, K. ve Caner, M. (2018). Suriye Savaşı ve ABD'nin gölgesinde Türkiye-İran İlişkileri, İçinde Kemal İnat vd (Edt), *Kuruluşundan Bugüne AK Parti: Dış Politika*, İstanbul: SETA Yayınları.

Kaliber, A. (2005). Türkiye'de Güvenikleştirilmiş Bir Alan Olarak Dış Politikayı Yeniden Düşünmek: Kıbrıs Örneği, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(7), s. 31-60.

Kambur, E. Tuğçe (2012). 2002'den Arap Baharına Türkiye Suriye İlişkileri, İçinde Barış Adıbelli (Edt), *Arap Baharı ve Suriye*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Karadeli, C. (2012). Türkiye-Yunanistan Ege Denizi Krizi (1987). İçinde Haydar Çakmak (Edt.), *Türk Dış Politikasında 41 kriz*. Ankara: Kripto Yayınevi.

Matiç, U. (2019). Suriye'de Arap Baharı'nın Etkileri. İçinde M. Cüneyt Özşahin ve Orhan Battır (Edt.), *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu: Bölgesel Dönüşüm ve Reaksiyonlar*, İstanbul: Hiper Yayın.

Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, New York and London: WW Norton & Company.

Mumcu, C. (2012). Suriye Krizi (1998). İçinde Haydar Çakmak (Edt.), *Türk Dış Politikasında 41 kriz*, Ankara: Kripto Yayınevi.

Özdal, H., Özertem, H. Selim ve diğerleri (2013). Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine, *USAK Avrasya Araştırmalar Merkezi, Rapor No: 13-06*.

Öymen, O. (2012). *Uçurumun Kenarında Dış Politika*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Turan, K. (2012). Körfez (Irak) Krizi (1990-1991). İçinde Haydar Çakmak (Edt), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, Ankara: Kripto Yayınevi.

Waltz, Kenneth N. (2000). The Structural Realism after the Cold War, *International Security*, 25(1), s. 5-41.

Yiğittepe, L. (2019). Arap Baharı ve Sonrasında İsrail ve Filistin'de Yaşanan Gelişmeler ve Bölgeye Yansımaları. İçinde M. Cüneyt Özşahin ve Orhan Battır (Edt.), *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu: Bölgesel Dönüşüm ve Reaksiyonlar*, İstanbul: Hiper Yayın.

Yiğittepe, L. (2017). *NATO: Güvenlik Politikaları ve Terörle Mücadele Stratejileri*, İstanbul: Cinius Yayınları.